

Ян Амос Коменски в Шарошпатак

Петър Петров, Юлия Дончева

The study of John Amos Comenius seeks to help the reader to achieve historical understanding of his ideas during his stay in Sárospatak: a small Hungarian town. (1650-1654) The emblematic book Orbis Pictus (The Visible World in Pictures) was written there. His activities as a teacher in the local school were connected with class system reform and reorganization.

Key words: John Amos Comenius, life and work, Sárospatak, educational influence, Orbis Pictus, class system reform.

ВЪВЕДЕНИЕ

Великият педагог на света - Ян Амос Коменски е педагогическия идеал на поколения педагози и изследователи в областта на образованието и възпитанието. Творенията на мъдреца ни връщат към миналото, за да бъде силна проекцията към бъдещето защото „духът“ на Я. Коменски ще витае продължително време в организацията на училищния живот.

През изминалата 2012 година се навършиха 420 години от рождението на Я. Коменски. По наше мнение това събитие не се ознаменува по подходящ начин в България. Настоящото научно съобщение има за цел да се спре на един малък и не толкова известен период от живота, и творческата му дейност – пребиваването му в унгарския град Sárospatak (Шарошпатак). Изнесените факти и данни от неговата биография, и творческо дело в този унгарски град са не толкова популярни, и не толкова известни на специалистите от хуманитарните научни области, както и представителите на педагогическата общност в нашата страна.

ИЗЛОЖЕНИЕ

В днешно време, когато чувстваме силното присъствие на неприятните последици от динамизирането и технологизирането на съвременния свят в дигиталната епоха е необходимо да се върнем назад във времето - преди повече от три века. Това е важна професионална посока на съвременните педагози защото именно преосмислянето на педагогическите творения на Ян Амос Коменски ще предизвикат тяхната рефлексия към човека отдал целия си живот на образованието и възпитанието. Да припомним факта, че той пътува 42 години в редица страни из Европа, за да реализира своите оригинални идеи за училищни реформи. Значителна част от тях той осъществява в Полша, Англия, Унгария, Швеция, Холандия. Многообразието на примера, опита, творчеството на великия педагог може да бъде живец и стимул за професионално творчество и удовлетвореност от живота...защото е известна мисълта на Уналуно, че „за да те обичат не е необходимо да си непременно жив“.

Шарошпатак днес.

Да направим кратък опознавателен поглед на малкото унгарско градче Шарошпатак. Неговите жители са не повече от 16 хиляди, отстои на около 15 километра от границата със Словакия. Със своята забележителна природа, музея на виното (в Токай) и старата архитектура този унгарски край привлича вниманието на туристи от цял свят.

От IX век в Шарошпатак съществува педагогически факултет за детски и начални учители, носещ името на Коменски (KOMENIUS). От няколко десетилетие той е в състава на университета в гр. Мишколц. До наши дни факултета продължава да носи и спазва традициите от времето на Я. Коменски. Изложена е богата колекция от произведенията на великия педагог, а в библиотеката може да се проследи съдържанието на публикации от чешкото списание „Ян Амос Коменски“,

издавано до 1990 год. на руски език. В него преобладават статии за творчеството и педагогическата дейност на Коменски с приоритет към философската проблематика. В градския музей, който е в съседство с Реформаторската гимназия, се намира паметната плоча на Ян Амос от която е видно, че на това място е било училището, в което той е бил учител. На въпроса зададен към унгарските педагози къде се е намирал домът му отговорът беше лаконичен: „в училището, там където са се раждали гениалните прозрения за бъдещото развитие на света и образованието”.

Ян Амос Коменски в Шарошпатак.

Личният живот на твореца

В началото е необходимо да се направят някои биографични уточнения за Коменски. Все още за негово родно място спорят чешките селища Нивнице, Комна и Ухерски брод. На гроба му, намиращ се в холанския град Наарден е записано като родно място Ухерски брод [5]. Но е разпостранено виждането, че е роден в Комна, откъдето е и неговият род. Вероятно истината е някъде по средата защото се ражда „в околностите между трите селища” [2]. Малко е известен факта, че Ян Коменски е кръстен на дядо си - унгарец по произход с името Janosz. От паметната плоча в реформаторското училище четем, че баща му се е казвал Szeges Janos. Доказан факт е, че през 1651 год. в Шарошпатак сключва брак с третата си съпруга Яна Гюасова.

В тогавашните бурни и сложни времена, освен историческите факти и обстоятелства, има известни основания, че привързаността му към рода го ориентира към малкото градче в Унгария – Шарошпатак. Но основна причина за промяната на местонахождението му след пребиваването му в полския град Лешно е поканата на трансилванския княз Сигизмунд Ракоци и неговата майка Сузана Лорантфи. За унгарската нация фамилия Ракоци са олицетворение на борбата за национално самоопределение, независимост и всеотдайност. Неговият баща Ференц Ракоци (за когото „кралят на валса” Йохан Щраус - син създава прочутия си „Ракоци марш”) организира и ръководи селско въстание, прераснало в общонационална въоръжена революция за освобождението на свободолюбивите унгарци от властта на Хабсбургите от Виена.

Творческата дейност на Ян Коменски в Шарошпатак

В Шарошпатак Коменски живее 4 години. Това са неговите творчески години, в които той вече има европейска известност. Първото му посещение в града е през пролетта на 1650 год. Но като начало на дейността му в този унгарски град се смята произнасянето на слово в местното училище през месец октомври същата година. Пребиваването му в Шарошпатак специалистите свързват с неговата основна идея прокламирана във „Велика дидактика” – създаване на обща теория за училището и училищното обучение. В действителност значителна част от разгледаните в този труд проблемни области на дидактиката, намират реално превъплещение в неговите научни книги. Те са в основата и на речите произнесени в училището в Шарошпатак: „За трудностите в пансофското обучение”, „Идеята за светлото училище в Шарошпатак”, „Закони за добре организираното училище”, „Училище на сцената”, „Как умело да се използват книгите, главно средство в образованието” и др. С това се засилва и подчертава стремежа на Коменски да създаде модел на училище (сграден фонд, хранене на учениците, игрища за спортна дейност, печатница). Неговите идеи за организацията на училищния живот в Шарошпатак срещат и определена съпротива на част от учителите и родителите. Независимо от това основните принципи в реалните измерения на класно-урочната система са въведени в шарошпатошкото реформаторско училище, формулират се виждания на училище от нов тип за управление на училищните дейности. Голяма част от времето му е отделено за установяване на режима за почивка, игри и учебен труд на децата. Няма е намерение да създава училищната организация преди да са готови

учебниците на унгарски език. Има специално отношение към училищните спектакли пред родители, в които участва като организатор и режисьор.

Педагогическите идеи от „Велика дидактика“ всъщност представят и нови възгледи за взаимоотношенията между учители и ученици. Сблъсква се с поредица от разочарования, за да реализира пансофския подход в обучението. Пансофизмът съставява философията на педагогическите възгледи на Ян Коменски. Проектът за пансофско училище със седем последователни класове в самостоятелни класни стаи е замислен в Шарошпатак – четири класа за начални и три като основни. За всеки клас се предвиждат 1 200 часа учебни занятия в годината с регламентирано време за игри и ваканции. Точния вид на заглавието на произведението написано от него е: „пансофско училище, т.е. работилница за универсална мъдрост, отдавна намислено за създаване някъде в белия свят: сега щастливо създавано в Шарошпатак при унгарците...“ [3].

В неговите творчески планове влиза и написването на учебник по роден език за шест от класовете. Намерението частично е реализирано защото материалите разработени в Шарошпатак са изгорели при пожара в Лешно през 1656 год. Независимо, че са открити само първите три училищни класа, проектирания модел за организация на обучението е прогресивен за времето си. В модифициран вид се използва и в съвременното училище. В своите първоначални представи Ян Амос има за цел създаване на училище на „всеобщата мъдрост“ и „работилница за човешчина“ – достъпно, желано с предразполагаща обстановка, завладяно от положителни емоции, разбирателство и хармония във взаимоотношенията между учители и ученици.

Всъщност този училищен проект представя пансофстка система за обединяване усилията на всички страни по света в името на образованието. Но, за да се постигне тази цел трябва да се прокламира великата идея – за всеобщ мир по света. Проектът е продължение на написаната през 1639 год. книга „Обяснение на пансофските опити“. В нея се съдържат ценни, но не толкова актуални за тогавашното време сентенции, тоест, изпреварили времето си, дошли от бъдещето, като например: за мир и разбирателство на хората по света; за висшата универсална мъдрост - образованието; за единство и хармония в познанието и образованието, за рационалното отношение на човека към себе си др. Всички тези идеи се преосмислят в периода на пребиваването в Шарошпатак. Основата на универсалната мъдрост пансофията, според него, трябва да бъде – образованието. Така пансофията ще синтезира човешкото познание като световна идея, то ще се хармонизира с морала, то ще се развива чрез отношението на човека към самия себе си.

Всяка училищна реформа, според Я. Коменски, трябва да се основава на достъпното и всеобщо образование. Природосъобразността той свързва със социалното предзназначение на човешкият индивид: да опознава себе си като част от Бога, да се стреми с всичките си възделения към него. Именно в това постоянно опознаване той ще се развива като хармонична личност, тоест, самопознанието ще бъде важна функция и смисъл в земния живот. Земният живот в неговите представи се свързва с „училище на разумната душа“, в който човека постоянно опознава всички неща около себе си (чрез образованието), владее нещата в себе си (добродетелността), отнася себе си към Бога (религията). Природата е тази, която дава семената на науката, нравствеността и религията но „те се придобиват чрез молитва, учене и труд“.

Продуктивно е творчеството на известния педагог в Унгария. В Шарошпатак Ян Амос Коменски завършва своята известна и уникална в световната педагогическа съкровищница книга „Orbis pictus“ или „Сетивният свят в картини“. Тя се смята като първа детска енциклопедия, първи учебник, дидактическо средство с богати илюстрации, онагледяващи усвояването на учебния материал. Преиздаван

многократно на различни езици „Сетивният свят в картини“ се използва в редица европейски училища до края на XIX век. Структурата на книгата е подобна на написаната през 1631 год. „Отворена врата към езиците“ (универсален учебник по езиково обучение), която е преведена на 16 езика. Тя дава широки познания на детето по латински език с богати илюстрации за реалната картина на света. Според редица педагогически анализатори значимостта и славата, които двете посочени книги носят за Я. Коменски надвишават тези на „Велика дидактика“.

На основата на идеите залегнали в известната книга „Отворената врата към езиците“ са разработени 8 училищни пиеси, които са включени в друго известно произведение „Училището като игра“, което е издадено в годината на напускането на Коменски от Шарошпатак. Своите педагогически идеи той завещава на младите учители. При отпътуването от града през месец юни 1654 год. учениците от местното училище го изпращат продължително време извън града с почитание и обич.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Идеите на този велик учен, за времето си не толкова оценени, отдавна са надхвърлили мащабите на сегашното, те са напред в бъдещето. В развитието на мира, образованието, като развитие и сътрудничество, като взаимопомощ и подпомагане. Идеи и цели залегнали, например, в Европейската Оперативна програма за „Учене през целия живот“. Една от секторните програми носи името на Коменски (Comenius). Секторна програма „Коменски“ е насочена към първата фаза на образованието – от предучилищната и началната до гимназиалната степен. Участници в нея са учениците, учителите, ръководните и административните кадри, както и представители на образователната власт, родителски асоциации, неправителствени организации и всички, развиващи дейност в сферата на средното образование. Участието в секторна програма „Коменски“ допринася за повишаване качеството на училищното образование, формиране на личността на учениците и развитие на компетенциите на базата на чуждоезиковото обучение. Програмата обхваща няколко основни дейности, всяка една от които предоставя различни възможности за повишаване на качеството на преподаването, засилване на европейските измерения в училищния живот, подпомагане на езиковото обучение и мобилността. [6]

Всичко това е част от идеите за утвърждаване на нови тенденции в разработването на научното направление – педагогическа коменология (специализирано звено за обществени науки), която има за „задача да изследва възгледите на „учителя на народите“ за образованието, възпитанието, учебното дело, учителя и ученика“ [2]; започнала своето развитие в края на XIX век, получила своя силен тласък в средата на XX век в Чехословакия, намерила своето подобаващо място и днес в целия Европейски съюз и извън него.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Ванева, В. (2002), История на педагогиката, Русе.
- [2] Коменски, Я. А. (1992), Избрани педагогически произведения, С.
- [3] Коменский, Я. А. (1982), Избранные педагогические сочинения, М.
- [4] Колев, Й. (2008), История на педагогиката, Шумен.
- [5] Радев, П. (2013) Енциклопедия на науките за образованието, Пловдив.
- [6] Център за развитие на човешките ресурси <http://www.davinci.hrdc.bg>

За контакти:

Доц. д-р Петър Петров, Катедра „Педагогика, психология и история“, Русенски университет „Ангел Кънчев“, тел.: 082 841 609 208, e-mail: prpetrov@uni-ruse.bg

Гл. ас. д-р Юлия Дончева, Катедра „Педагогика, психология и история“, Русенски университет „Ангел Кънчев“, тел.: 082 841 609 208, e-mail: jdoncheva@uni-ruse.bg

Докладът е рецензиран